

Bokrecension

Etnografiska observationer

Boken är utgiven av: Studentlitteratur (2009). 227 sidor.

Boken är skriven av: Gösta Arvastson och Billy Ehn (red.)

Recensionen är skriven av: Johan Berlin

Observation som forskningsmetod har nästan en oändlig potential. Alla har vi (i någon mån) erfarenhet av observationer. Till vardags iakttar vi varandra i olika situationer. Det kan handla om kropp, klädsel, utseende, minspel eller gester. Denna bok borde därför vara av intresse att läsa för väldigt många. Boken är en metodbok, men inte lika kokbokslik som annan metodlitteratur. Läsaren får följa med ut på fältet och får på sätt lära sig tekniken. I grunden handlar det om konsten att iaktta och lägga märke till detalj och helhet i beteendemönster och fysisk miljö. För detta finns olika tekniker och begrepp. Det är dessa tekniker som boken lyfter fram, beskriver och problematiserar. Till skillnad från vardagliga iakttagelser kräver forskningsmässiga observationer ett tränat öga och en koncentrerad blick.

I boken ställs följande frågor: Går det att göra "korrekta" observationer? Vad händer när observationer skrivs ned? Hur aktivt är seendet? Hur länge kan man titta intensivt på andra människor utan att (reflexmässigt) stöta bort blicken? Vad betyder observatörens förförståelse, frågeställningar, position och perspektiv för vad han eller hon kan se och rapportera? Hur väljer observatören synfält? När börjar och slutar en observation? För att besvara dessa frågor har åtta personer bidragit med texter till bokens tio kapitel. Två av författarna har haft rollen som redaktörer. Redaktörerna har tillsammans författat bokens inledande och avslutande del.

De som medverkar i antologin¹⁾ är samtliga forskare i etnografi/kulturvetenskap och verksamma vid svenska universitet.

Boken ger ett fint första intryck. På framsidan visas en inlinesåkare i Bilbao genom en kikare. Bokens mindre form gör att den är enkel att ha med sig och lätt att ta till sig. Går man sedan vidare, öppnar boken, och börjar läsa möts man av en inledande beskrivning och problematisering av observationens dynamik. Boken är uppbyggd kring storstadens gator, torg och andra mindre gästvänliga områden. I boken får läsaren stifta bekantskap med Londons gator. Utgångspunkten är att forskarna försätter sig i en något främmande miljö som de går runt och observerar. Londons stadsliv förefaller vara ett bra val eftersom det är lite annorlunda samtidigt som det inte är helt främmande. För att illustrera observationerna visar varje kapitel en till två fotografier av olika företeelser. Fotografierna illustrerar skoputsare, köer, gatuflyttare, husklättrare, bebyggelse, transportleder, fötter, aluminiumburkar, stationsmiljö, tunnelbanepassager och tidningsläsare. Bilderna illustrerar på ett bra sätt de olika situationer man kan stöta på i en stadsmiljö.

Det finns anledning att lyfta fram och beskriva två av kapitlen mer ingående. Ett av de som är värda att framhålla heter "Se med andras ögon" och är skrivet av Maria Bäckman. Här jämförs två fältarbeten. Ett från Londons shoppingvärld och ett från en förort till Stockholm. Vid observationerna från Londons shoppinggator beskrivs tekniken av att "se men inte synas" (s.123).

"Upptäckten av barnens ogenerade, obegränsade och expansiva synfält fick mig att vilja utforska det interaktiva och sociala seendet på ett lite mer överlagt sätt. Var finns den vuxna blickens gränser? Vad kan (får) jag se? Och vad skulle seendets begränsningar kunna betyda för analysens räckvidd?" (s. 123)

Det handlar om att kunna observera människor utan att de lägger märke till det. Det visar sig vara svårt att fixera blicken längre tid än en minut om blicken riktas mot någons huvud eller ögon. När samma experiment görs på andra kroppsdelar, bortanför huvudet, går det att titta bra mycket längre innan blicken stöts bort. Det går exempelvis att titta nästan hur länge som helst på någons fötter. I förorten vandrade Maria omkring och pratade med tjejer som fysiskt visade upp sin närmiljö. Under promenaderna observerade hon hur social och kulturell tillhörighet anknyts till vissa bestämda platser. Genom att tillfälligt "låna andras ögon" och låta personerna berätta "på plats" är det möjligt att få en bild av hur andra ser och tolkar sin verklighet. I kapitlet argumenterar Bäckman för att samspelet mellan forskare och informant förbättras med tillvägagångssättet. På så sätt kan mer informativ data samlas in.

"Min slutsats är därför att samspelet mellan forskare och informant på ett medvetet sätt kan användas för att härigenom se genom platsens yta. (...) En observationsteknik som ensidigt gör forskaren till den som upplever och begrundar riskerar däremot att stanna i det impressionistiska tittandet." (s. 131)

Metoden att forskaren går med och låter informanterna berätta om sina platser gör informanterna praktiskt och sinnligt involverade i undersökningen. Genom att

utgå från ett interaktivt seende utmanas forskaren som diskret handlande reflexivt subjekt.

Ett annat kapitel heter "På drift" och är skrivet av Erik Ottosson. I kapitlet drivs tesen att ett sätt att öva upp observationsförmågan är att ge sig själv bestämda uppgifter. I kapitlet ger Ottosson sig själv i uppgift att "irra runt", "gå vilse" och uppleva Londons gator med "en främlings blick". Planlösheten används som metod för att bli överraskad och ge sig själv möjlighet att upptäcka saker man inte från början letade efter. Observatören uppmanas öva upp förmågan att använda sig själv som redskap och vara medveten om att filtrera bort det han ser genom sin egen erfarenhet. Det handlar om att öva upp sin förmåga att byta perspektiv, vara närvarande och inte minst kunna läsa av när dessa strategier är tillämpbara och inte.

"Att vara deltagande observatör och att vara "här" på det relevanta sättet förutsätter många gånger att man inte bara delar platsen som känd, utan också delar dess vilshenhet." (s. 158)

Men det handlar också om att kunna använda sig av den förberedda och den mer improviserade strategin beroende på situation. Forskaren bör därför öva sin förmåga i att växla strategi utan att det blir stelt och stramt.

"Att våga lämna listan med frågor man förberett inför intervjun och improvisera, strunta i eventuella checklistor eller avsiktligt försöka "glömma" det man vet under tolkningsarbetet ger ofta nya insikter." (s. 159)

En annan svårighet för forskaren är att vara helt främmande inför det som är känt. Att utforska det som forskaren tror sig veta. Ytterligare en svårighet uppkommer när observationerna ska omvandlas till skriven text. Nu måste forskarens intryck göras om till beskrivningar som i sin tur görs om till ord. Denna del av data(omtolknings)processen behandlas ofta inte lika noga i metodlitteraturen. I denna bok lyfts därför det etnografiska skrivandet fram som en viktig del. Vilket utgår ifrån en växlingsprocess mellan en rad olika aktiviteter.

"Det etnografiska skrivandet växlar mellan observerade händelser, beskrivningar av människor och miljöer, transkriberade intervjuer, stoff från arkiv, medier och Internet samt mer analytiska resonemang grundade i teoretiska perspektiv." (s. 29)

Boken avslutas med slutsatser och övningsuppgifter. Här får läsaren ta del av några normativa delar. Redaktörerna samlar också ihop och lyfter fram bokens centrala budskap i punktform. Det handlar exempelvis om att: vara uppmärksam, göra mentala anteckningar, skriva ned nyckelord, observera med andras ögon, använda digitalkamera och göra sig främmande för det bekanta. Övningsuppgifterna ger läsaren ett par nyttiga och lärorika tankenötter.

Några synpunkter

Till bokens positiva sidor hör att den etnografiska forskningsmetoden beskrivs på ett läsvänligt, nyanserat och problematiserande sätt. Genom att läsaren får följa

med på Londons gator utgår beskrivningen från en intressant kontext. Det visar också på metodens användbarhet. London som empirisk miljö känns exotiskt utan att vara allt för främmande. Genom den omfattande notapparaten vänder sig boken både till den vetgirige (med forskningsintresse) och med övningsfrågorna i slutet till den som läser om etnografiska observationer för första gången. I texten finns även små inledande texter till varje kapitel vilket gör att läsaren snabbt sätts in i ett sammanhang. Positivt är också att boken ger förslag på hur man som observatör kan tillämpa olika tekniker för att träna på att bli en mer skärpt observatör.

Till bokens svagare sidor hör att det förekommer en del överlappningar mellan kapitlen. En annan synpunkt handlar om bokens inramning. Här kunde bokens slutkapitel gjorts mer livfull och innehållsrik. Det hade kanske gjort att de olika tanketrådarna knutits ihop till en mer exklusiv helhet. En utgångspunkt för ett sådant slutkapitel hade varit att tydligare återkoppa till de frågeställningar som presenterades i bokens inledning. En tredje svaghet är att något eller några av kapitlen tydligare borde behandla den forskningsmässiga kritik (subjektivitet, urvalsproblem, kontrollproblem) som riktats mot etnografiska observationer som forskningsmetod. Detta görs på vissa ställen i framställningen men hade med fördel kunnat lyftas fram än mer.

Trots de anförda svagheterna är helhetsintrycket av boken mycket positivt. Läsaren får flera goda exempel på den etnografiska observationens stora bredd och dynamik. Boken kan därför rekommenderas till forskare, lärare och studenter som ska ge sig i kast med observation som datainsamlingsteknik. Men även praktiskt verksamma i företag och offentlig sektor som i sin yrkesroll blir föremål för en observatör kan den säkert vara till stor glädje.

Fotnot

¹⁾ Övriga medverkande författare är: Maria Bäckman, Elisabeth Högdahl, Ella Johansson, Lars-Eric Jönsson, Anna Sofia Lundgren, Anna Lundstedt och Erik Ottosson.